

Список літератури: 1. Азарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. – М.: Юрид. лит., 1975. – 246 с. 2. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. – М.: Юрид. лит., 1950 – 368 с. 3. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. – М.: Юрид. лит., 1948. – 243 с. 4. Винницкий Д.В. Субъекты налогового права. – М.: Норма, 2000. – 178 с. 5. Виткявичюс Р.П. Гражданская правосубъектность советского государства. – Вильнюс: Минтис, 1977. – 287 с. 6. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право: Учеб. пособие. – Харьков: Легас, 2003. – 360 с. 7. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та ін.. – К.: Юрінком, 1997. – 258 с. 8. Иоффе О.С. Логические пределы понятий юридического лица, оперативного управления, хозяйственного обязательства // Правоведение. – 1972. – № 6. – С. 103-105. 9. Карасёва М.В. Финансовое правоотношение. – М.: Норма, 2001. – 288 с. 10. Магазинер Я.М. Правоспособность и дееспособность // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 250-259. 11. Рабинович П.М. Основы загальної теорії права та держави: Посібник. – К.: Юрінком Інтер, 1994. – 169 с. 12. Синайский В.И. Русское гражданское право. – СПб.: Тип. Анненкова, 1909. – 299 с. 13. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Юрист. – 2000. – 756 с. 14. Финансовое право: Учебник / Отв. ред. Н.И. Химичева. – М.: Юристъ, 2001. – 452 с.

Надійшла до редакції 13.01.2009 р.

УДК 347.73

Г.В. Россіхіна, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ

Надання учасникам суспільних відносин прав, покладення на них юридичних обов'язків пов'язано з дією правових норм. Загальновідомо, що право може діяти і реалізовуватися в різних формах з урахуванням інформаційно-психологічних та інструментальних аспектів. На сучасному етапі стадію реалізації норм фінансового (податкового) права можна визнати достатньо слабкою у всьому правовому ланцюжку, оскільки існуючі сте-

реотипи дії акта в силу самого факту його прийняття або правової неслухняності громадян, як і раніше, деформують їх правову свідомість і поведінку. Досить стабільними залишаються і прояви правового нігілізму. До того ж мало розроблені й неналежно здійснюються механізми здійснення фінансового права, застосування різних фінансово-правових актів.

Питання, які розглядатимуться в даній статті, мають те-

оретичне і практичне значення. Грунтуючись на загальнотеоретичних підходах теорії права, проаналізуємо правовий механізм, стадії, особливості, застосування, форми реалізації фінансово-правових норм, їх правову природу, правове регулювання відносин, що складаються у зв'язку з дотриманням, використанням, виконанням і застосуванням цих норм. У фінансово-правовій науці загальнотеоретичним питанням застосування правових норм як однієї з форм їх реалізації приділяється небагато уваги. На формування позиції щодо цього питання важливий вплив справили праці таких учених, як С.С. Алексєєва, В.М. Горшеньова, С.Ф. Кечек'ян, О.О. Кутафін, М.П. Кучерявенко, М.І. Матузов, П.О. Недбайло, Г.І. Петров, А.С. Піголкін, О.Ф. Черданцев, Л.С. Явич та ін.

Правові норми існують для цілеспрямованої дії на свідомість, волю громадян, підштовхуючи діяти їх у такий спосіб, як передбачає законодавство, що регулює суспільні відносини. Об'єктом правового регламентування виступає вольова поведінка людей, тобто правові норми й практичні суспільні результати, на які вони розраховані, пов'язані з усвідомленою діяльністю індивідів щодо реалізації цих норм, втілення їх у життя. Реалізація правових норм передбачає

таку поведінку суб'єктів права, в якій виражаються приписи цих норм, практична діяльність людей по здійсненню прав і виконанню юридичних обов'язків.

Фінансово-правова норма є одним з видів норм соціальних. Вона впорядковує суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави шляхом наділення їх учасників формальними правами й обов'язками, додержання яких забезпечує планомірне створення, розподіл і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів держави. Її зміст виявляється в правилах поведінки, в суспільних відносинах, що безпосередньо пов'язані з фінансовою діяльністю держави.

Ця норма містить вказівки на обставини, за яких вона підлягає виконанню, на суб'єктів (учасників) правових відносин, на виникаючі в них при цьому права й обов'язки та на наслідки невиконання останніх. Фінансово-правові норми, які встановлюються державою в суворо визначеному порядку, спрямовані на створення, розподіл і використання державних і територіальних грошових фондів, необхідних для забезпечення виконання функцій держави, для задоволення суспільно значущих потреб. Крім того, їх імперативний характер спрямований перш за все на дотримання фі-

нансової дисципліни з мобілізації, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів публічних фінансів. Саме тому ці норми встановлюють чітко визначені правила поведінки суб'єктів у процесі виникнення, зміни й припинення фінансових правовідносин.

У науковій юридичній літературі за характером правореалізуючих дій традиційно вирізняють 3 форми реалізації норм права: (а) дотримання заборон (передбачає пасивну поведінку суб'єктів, утримання від заборонених дій); (б) виконання обов'язків (активна поведінка суб'єктів по виконанню юридичних обов'язків позитивного змісту); (в) використання суб'єктивного права [6, с. 395]. Іноді деякі правники виділяють 4-ту стадію – застосування права як активно-владну діяльність компетентних органів (іноді фізичних осіб) по вирішенню в рамках правових норм конкретних справ, видання спеціальних правових актів.

П.О. Недбайло справедливо вказував на необхідність виокремлення 2-х засобів реалізації правових норм залежно від їх характеру: (а) юридичні дії по їх застосуванню, які в той же час є діями по їх виконанню й дотриманню, і (б) чисто виконавча діяльність по реалізації правових норм. На його думку, відмінність застосування правових

норм від їх виконання й дотримання треба вбачати в характері дій державних установ, посадових осіб, громадських організацій і громадян при виконанні ними правових норм, а не суб'єктів, з яких одні (державні органи) застосовують право, а інші (громадяни) тільки дотримуються його [4, с. 138].

Відзначимо, що однією з найважливіших форм реалізації норм права взагалі є їх застосування. Термін «застосування» означає «дати вживання чомунебудь, здійснити на практиці якимось чином» [7, с. 793]. Людство завжди цікавило не просто оперування правом, а й справедливість його застосування. Уже в античному світі з'являються ідеї природного права, яке має втілювати в собі найвищу справедливість, а тому позитивне право не повинно йому суперечити. Основні права та свободи людини є невідчужуваними й належать кожному від народження. Інакше кажучи, ці права їй ніхто не дарує, тому відібрати їх можна тільки за положенням закону. Згідно зі ст. 21 Конституції України всі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними й непорушними [2; 1996. – № 30. – Ст. 141].

Правознавці по-різному характеризують, визначають правове поняття «застосування пра-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ва». Наприклад, А.Б. Венгеров тлумачить його як владно правову діяльність органів держави (інших уповноважених нею органів), а також їх посадових осіб, які наділені спеціальними повноваженнями по організації й забезпеченню соціальної впорядкованості, стабільності життя суспільства, по припиненню порушень у цій сфері [1, с. 450]. На думку П.О. Недбайла, застосування правових норм – це процес, що охоплює стадії як видання актів, які викликають виникаючі правовідносини, так і фактичних, фізичних і матеріально-технічних дій суб'єктів останніх, в результаті чого створюється становище, відповідаючи приписам цих норм. Іншими словами, застосування правових норм передбачає діяльність державних органів, їх посадовців і громадян [4, с. 164-165]. О.О. Кутафін підкреслює, що застосування правових норм становить собою діяльність органів держави або їх посадовців, які, використовуючи свої повноваження, видають акти індивідуального значення на підставі норм права, вирішуючи в такий спосіб конкретні питання життя суспільства. На відмінність від інших форм реалізації правових норм, у яких беруть участь різні суб'єкти права (фізичні та юридичні особи), правозастосовна діяльність, переко-нана вчений, може здійснюватися

тільки уповноваженими на те державними органами та їх посадовими особами [3, с. 119]. В.С. Основін, навпаки, вважає, що застосування правових норм включає в себе їх дотримання й виконання, а застосовувати їх можуть і суспільні організації, й окремі громадяни [5, с. 101, 102].

З нашого погляду, під застосуванням норм фінансового права слід розуміти вирішення на їх підставі індивідуально-конкретних справ уповноваженими на те державними органами, їх посадовцями й суспільними організаціями. Відзначимо, що оперування нормами фінансового права – це обов'язок і право лише спеціально на те уповноважених органів та їх посадових осіб, до яких належать органи загальної та спеціальної компетенції (Державного казначейства, контрольно-ревізійні, Державної податкової служби, митні та ін.), різні представницькі й виконавчі органи, фінансові органи та їх посадові особи. Органи державної влади та їх посадовці відповідно до своєї компетенції мають обов'язки і права по застосуванню не тільки норм фінансового права, а й норм інших галузей права – адміністративного, конституційного.

Принцип законності є основним у реалізації норм фінансового права. Останні застосовуються також з урахуванням при-

нципу демократизму, на якому ґрунтується вся діяльність державних і громадських організацій в Україні. При цьому головним є принцип законності, який потребує неухильного й чіткого дотримання норм фінансового права всіма, на кого вони звернені. Поглиблення процесу демократизації політичної системи суспільства, здійснення правової реформи, подолання наслідків світової фінансової кризи, створення вимог для стабільного фінансово-економічного існування держави зумовлюють необхідність підвищення ролі й авторитету фінансових (податкових) законів, їх суворого дотримання й виконання всіма суб'єктами відносин у сфері оподаткування. Усі ці обставини зумовлюють зростання ролі законності у фінансово-податковій царині, підвищених вимог до фінансової (податкової) дисципліни, чіткої реалізації норм права у фінансовому й податковому праві.

П.О. Недбайло слушно зауважував, що принцип законності у взаємовідносинах державних органів з населенням поєднується з належною компетенцією органів держави та їх посадових осіб, а також із зрозумілістю й визначеністю прав та обов'язків громадян. В умовах режиму законності права та свободи громадянина, є непорушними й недоторканими [4,

с. 510]. Бажано назвати ще принцип справедливості, який має бути задіяний в актах застосування права. Він може позначати те, що прийняте рішення повинно відповідати потребам та інтересам підприємств, установ і відповідати моральним установам суспільства в цілому й, окремого громадянина, зокрема. З огляду на перелічені принципи можемо розглянути нижченаведені положення.

По-перше, нормою фінансового права має оперувати той орган чи посадова особа, на які державою покладено обов'язок її застосування і в яких є для цього необхідні уповноваження. Наприклад, у Бюджетному кодексі України містяться норми, що встановлюють компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування в царині регулювання бюджетних правовідносин. По-друге, використання норми фінансового права в кожному окремому випадку має суворо відповідати справжньому її змісту, тим цілям, для досягнення яких вона існує. Ці норми є засобом реалізації інтересів усього суспільства, всіх соціальних груп, держави. Інакше кажучи, заінтересованість до фінансового забезпечення держави, отримання від останньої фінансової допомоги співпадають з інтересами самої держави до підтримання свого власного

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

існування. По-третє, розглядувана норма повинна застосовуватися в установленому державою порядку, з дотриманням усіх процесуальних вимог, що забезпечують правильність оперування нею. Деякі бюджетно-правові норми спрямовані на забезпечення ефективності функціонування бюджетної системи країни. Для цього в них фіксуються міри не тільки захисту бюджетних інтересів держави, що є підґрунтям правопорядку у сфері бюджетних правовідносин, а й юридичної відповідальності за порушення бюджетного законодавства.

Оскільки норма завжди виражена в якомусь правовому нормативному акті (законі, указі, постанові), прийнятому компетентними державними органами або органами місцевого самоврядування, акт застосування норми фінансового права повинен бути оформлений належним чином і підписаний відповідними посадовими особами. З таким актом в установлені строки мають бути ознайомлені заінтересовані особи й органи, що становить одну з обов'язкових умов його фактичної реалізації. Наприклад, згідно зі ст. 28 Бюджетного кодексу інформація про бюджет повинна бути оприлюднена. Міністерство фінансів України забезпечує доступність для публікації: (а) проекту закону

про Держбюджет; (б) закону про Держбюджет України на відповідний період з додатками, які є його невід'ємною частиною; (в) інформації про виконання Держбюджету за підсумками кварталу й року; (г) інформації про показники виконання зведеного бюджету України; (д) іншої інформації про виконання Держбюджету. До того ж проект закону про Держбюджет підлягає обов'язковій публікації в газеті «Урядовий кур'єр» не пізніше ніж через 7 днів після його подання Верховній Раді України. Верховна Рада АРК та Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування забезпечують оприлюднення інформації про місцеві бюджети, в тому числі рішення про них і періодичні звіти про їх виконання. Рішення про місцевий бюджет належить публікувати не пізніше 10-ти днів з дня його прийняття [2; 2001. – № 37-38. – Ст. 189].

Органи, які оперують нормами фінансового права, зобов'язані самі або через відповідні органи забезпечити фактичне втілення в життя акта правозастосування шляхом організації перевірки його виконання. Застосування норми фінансового права не завершується прийняттям такого акта, а включає також всі дії, необхідні для фактичної реалізації цього правозастосовного акта. Реалізація норм фінансового

права забезпечується організаційними і стимулюючими засобами й підкріплюється можливістю застосування примусової сили держави до тих учасників фінансових правовідносин, які не дотрималися рамок правомірної поведінки.

Більшість науковців переконані, що оперування нормами права – це складний процес, який охоплює декілька стадій: (а) установлення фактичних обставин юридичної справи; (б) вибір та аналіз застосовуваної правової норми; (в) прийняття рішення по юридичній справі та її документальне оформлення [6, с. 399-402].

Правильному використанню норм фінансового права сприяє належна організація цього процесу, що складається із 3-х послідовних, взаємозумовляючих стадій.

Перша – це дії, що передують прийняттю акта застосування цих норм: (а) установлення правомочності органу або посадової особи; (б) всебічне вивчення й аналіз даного конкретного питання, що породило його причини й умови, зміст і суспільне значення; (в) юридична оцінка цього питання; (г) визначення норми фінансового права, яку треба застосовувати в даному випадку; (д) перевірка її юридичної сили, дійсності тексту; (е) з'ясування дії норми в часі,

просторі й за колом осіб.

Досліджувана нами норма є одним з видів соціальної норми, що регулює суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави шляхом наділення їх учасників формальними правами й обов'язками, здійснення яких забезпечує планомірне формування, розподіл і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів держави. Її зміст знаходить прояв у правилах поведінки, суспільних відносинах, що безпосередньо пов'язані із фінансовою діяльністю держави. При використанні дії фінансово-правової норми в часі важливо розмежовувати такі обставини, як-то: (а) час, протягом якого вона знаходиться в силі, тобто строки її формальної, календарної дії; (б) межі фактичної дії норми в часі, тобто на які факти, події, відносини вона поширюється. При цьому потрібно розмежовувати такі поняття, як «вступ у силу» й «початок дії». Деякі норми починають діяти з дати вступу в силу тих чи інших нормативно-правових актів. Так, окремі фінансово-правові акти починають діяти з дати їх вступу в силу, наприклад, якщо вони встановлюють розмір сплати податку власниками транспортних засобів або інших самохідних машин і механізмів фізичними та юридичними особами. Дії інших норм

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

бувають пов'язані з настанням певного часу, виданням відповідних нормативних актів меншої юридичної сили, виникненням яких-небудь ситуацій (приміром, дії при податковому представництві). Дії фінансово-правових норм у просторі визначаються територією, на яку поширюється юрисдикція суб'єкта, що видав нормативно-правовий акт. Дія норм фінансового права за колом осіб фактично окреслюється колом учасників – суб'єктів фінансових правовідносин, яким адресовані виражені в цих нормах приписи. Усі суб'єкти, які знаходяться на території держави, підпадають під дію її законодавства. Зауважимо, що дія розглядуваних норм за колом осіб іноді може бути побудована й на принципі резиденства. Усі вказані дії спрямовані на забезпечення належного оперування нормами права.

Другу стадію оперування фінансово-правовими нормами становлять дії щодо прийняття акта їх застосування уповноваженими на те представницькими й виконавчими органами державної влади, органами місцевого самоврядування. Немаловажну роль у регламенту фінансової діяльності держави відіграють такі підзаконні акти, як накази й інструкції Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації України тощо. У всіх випадках ознаками такого

акта є його індивідуальний характер та обґрунтованість його нормою (або нормами) фінансового права.

Третя стадія оперування нормами фінансового права – це здійснення дій по доведенню актів їх застосування до заінтересованих осіб та органів, по організації та перевірці їх фактичного виконання. На практиці іноді цій групі дій, що забезпечують фактичну реалізацію фінансово-правових норм, не приділяється належної уваги, що призводить до зниження фактичної дієвості тих чи інших норм.

За характером конкретних цілей дії по застосуванню норм фінансового права можна поділити на наступні групи. По-перше, це дії по притягненню до відповідальності порушників фінансово-правових норм. Вони мають за мету захист цих норм шляхом задіяння до порушників установлених державою заходів державного примусу, приміром, притягнення платника податків до адміністративної або кримінальної відповідальності. Особливістю відповідальності за порушення податкового законодавства є її компенсаційно-каральний характер. Зміст компенсаційної ознаки полягає в необхідності відшкодування збитків державі чи органам місцевого самоврядування внаслідок недоотримання надходжень подат-

ків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів або державних цільових фондів, каральної – у правильній класифікації правопорушення, в реалізації застосовуваних до правопорушника заходів примусу. По-друге, це дії, що мають на меті юридичне забезпечення задоволення тих чи інших конкретних потреб суспільства чи особистості. До цих дій можна віднести надання пільг фізичним або юридичним особам, можливості вибору звичайної або спрощеної системи оподаткування тощо.

Виходячи з вищевикладеного можемо відзначити, що однією з найважливіших форм реалізації норм права взагалі є їх застосування. Під застосуванням норм фінансового права слід розуміти вирішення на їх підставі індивідуально-конкретних справ уповноваженими на те державними органами, їх посадовцями й суспільними організаціями. Правильному використанню вказаних норм сприяє належна організація цього процесу, що складається з послідовних і взаємозумовлюючих стадій.

Список літератури: 1. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник. – М.: Новый юрист, 1998. – 624 с. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. Кутафин О.Е. Предмет конституционного права. – М.: Юристъ, 2001. – 444 с. 4. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм. – М.: Госюридлитиздат, 1960. – 510 с. 5. Основин В.С. Нормы советского государственного права. – М.: Госюридлитиздат, 1963. – 108 с. 6. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – 2-е изд. – М.: Изд-во НОРМА-ИНФРА, 2000. – 616 с. 7. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. – Можайск: ООО «Буколика», 2008. – 1246 с.

Надійшла до редакції 29.10.2009 р.